

23 may - 3 iyun 2019-cu il

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ - 101

28 may Müsəlman şərqində ilk demokratik respublikanın - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yarandığı və Azərbaycan dövlətçiliyinin bərpa edildiyi gündür. 1918-ci ildə həmin gün Azərbaycan Milli Şurasının iclasında 6 bənddən ibarət Azərbaycan İstiqlal bəyannaməsi qəbul olundu. Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində ilk konstitusiyaya aktı - İstiqlal bəyannaməsinin qəbulu ilə Azərbaycan dövlətçiliyi dünyəvi xalq cümhuriyyəti formasında elan olundu. Milli Şuranın elə həmin iclasında bitərəf Fətəli xan Xoyskinin başçılığı ilə Xosrov Paşa bəy Sultanov, Məmməd Həsən Hacınski, Nəsim bəy Yusifbəyli, Xəlil bəy Xasmməmmədov, Məmməd Yusif Cəfərov, Əkbər ağa Şeyxülislamov, Xudadət bəy Məlik-Aslanov, Camo bəy Hacınskidən ibarət ilk Azərbaycan Hökuməti yaradıldı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qısa müddət ərzində həyata keçirdiyi ciddi tədbirlər sayəsində bütün dövlətçilik atributları - öz parlamenti, hökuməti, ordu-su, bayrağı və pul vahidi olan müstəqil, suveren bir dövlətə çevrildi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti cəmi 23 ay yaşasa da, demokratik dövlət quruculuğu, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə, hərbi quruculuq sahələrində atdığı mühüm addımları başa çatdırma bilməsə də, onun qısa müddətdə həyata keçirdiyi tədbirlər xalqımızın tarixində silinməz iz buraxmış, milli dövlətçilik ənənələrimizin bərpası işində mühüm rol oynamışdır. Milli dövlət quruculuğu, həqiqi müstəqil iqtisadiyyat yaratmaq baxımından bütövlükdə Azərbaycan Demokratik Respublikasının tarixi təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi böyük elmi maraq kəsb edir. Azərbaycan Demokratik Respublikasının mülkiyyət münasibətləri, aqrar proqramı, maliyyə-valyuta siyasəti, vergi siyasəti, xarici iqtisadi münasibətləri, iqtisadi idarəetmə sistemi diqqəti cəlb edir. ADR

öz iqtisadi platformasında mülkiyyət plüralizmini nəzərdə tuturdu. Burada dövlət mülkiyyəti, xüsusi, şəxsi, səhmdar, bələdiyyə mülkiyyəti formalarının inkişafı üçün bərabər imkanlar yaradılırdı. ADR və onun liderləri fabrik, zavod, torpaq və digər əsas istehsal vasitələri üzərində xüsusi mülkiyyəti rədd etmirdi. Əksinə, belə hesab edirdilər ki, bu cür mülkiyyətə tamamilə aradan götürmək indiki vəziyyətdə insanlardan şəxsi təşəbbüs qüvvəsini zorakı olaraq aradan götürür. Eyni zamanda, ADR-də xüsusi mülkiyyətin miqyası müəyyənləşdirilir, bu işdə ifrata varmağın zərərli olduğu göstərilir. Mənim səmədə ifratçılıq mülkiyyətin yoxluğu qədər zərərli hesab edilirdi. Milli Şuranın sədri M.Ə.Rəsulzadə yazırdı: "Hər əkinçi özü əkib biçəcəyi miqdarda torpaq sahibliyini qəbul etməklə bərabər, Azərbaycan islahatçıları geniş torpaqları ölü halında buraxan torpaq sahiblərinin mülkiyyət haqqını rədd edirlər". Bu cür torpaq sahələri əvvəlki sahiblərindən alınıb əkinçi vətəndaşlar arasında yenidən bölüşdürülürdü.

ADR-in iqtisadi mövqeyi belə idi ki, xüsusi mülkiyyətin mövcudluğu mülkiyyətin tamamilə xırdalanmasına aparmamalıdır. Xüsusən, fabrik və zavodların bu cür xırdalanması qeyri-mümkündür və "burada çalışan işçinin işdəki mövqeyi xüsusi hazırlanan əməkhaqqında qanunların təbiiyi ilə təmin olunub".

ADR torpaqsız və aztorpaqlı əhalinin torpaqla təmin etmək məqsədini əks etdirən qanun layihəsini irəli sürürdü. ADR-in aqrar islahatlarının əsas məzmununu baş nazir F.X.Xoyskinin bu sözləri dəqiq ifadə edir: "Nə qədər ki, kəndlilər torpaqla təmin olunmamışdır, millət tərəqqi edə bilməz".

ADR-in iqtisadi siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri maliyyə-valyuta və vergi siyasəti idi. Müstəqil dövlətin

maliyyə, vergi, bank-kredit sistemini yaratmaq üçün 82-dən çox qanun layihəsi işlənilib parlamentə təqdim olunmuşdur. Dövlətin maliyyə siyasətinin əsas məqsədi dövlətin gəlirlərini artırmaqdan, pozulmuş pul tədavülünü qaydaya salmaqdan ibarət idi. Bunun üçün xəzinəyə müəyyən rüsum keçirmək şərti ilə ixrac olunan xammalın dəyərini (25%-i) xammal ixracına icazə verilməsinə dair qanun (11 dekabr 1919) qəbul edilir, xaricə gizli yolla gümüş, qızıl, platin aparılmasına görə məsuliyyət məsələsinə baxılır, daxili bazarı tənzimləmək məqsədi ilə Azərbaycandan kənara göndərilən əmtəələr üçün yeni müvəqqəti gömrük tariflərinin tərtib edilməsi haqqında qanun təsdiq olunur (9 fevral, 1920), çevik vergi siyasəti yeridilir, xaricdən ölkəyə gömrüksüz gətirilən malların siyahısı müəyyənləşdirilir (bu siyahıya 200-dən çox məhsulun adı daxil edilir) və s.

ADR xarici iqtisadi-ticarət siyasətinin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi istiqamətində mühüm addımlar atmışdır. ADR-in liderləri Azərbaycan məsələsinə yalnız bir millət və xalqın məsələsi kimi deyil, beynəlxalq bir məsələ kimi baxırdılar. Azərbaycanın xaricdən müdafiəsi və hüquqi cəhətdən tanınılması üçün iqtisadi əməkdaşlığa böyük əhəmiyyət vermək tələb olunurdu. Eyni zamanda, iqtisadi əməkdaşlığın iqtisad elminin mövcud prinsipləri əsasında qurulmasına xüsusi əhəmiyyət verirdi. M.Ə.Rəsulzadə yazırdı: "Əsri təməddünün təcrübəsi, iqtisad elminin kəşfi... diyor ki, ticarət və sınaq milliyət bilməz".

M.Ə.Rəsulzadə dünyanın varlığını böyük bir kooperativə bənzədir, dünya inteqrasiya əlaqələrinin labüdlüyünü, bu əlaqələrdən kənar iqtisadi fəaliyyətin mümkün olmadığını göstərir. Eyni zamanda, M.Ə.Rəsulzadə tam əminliklə yazır: "Dünyada edilən hər ticarət, qurulan

hər bir kargah, açılan hər bir mağaza rəfi ehtiyac üçün deyil, cəlbi mənafe üçündür".

ADR qonşuluğa mühüm bir faktor kimi baxır, qonşu respublikalar, o cümlədən Rusiya ilə əməkdaşlıq etmək üçün müqavilələr bağlayırdı. Bu müqavilələrin məzmunu iqtisadi fikir tarixindən maraqlandırır.

ADR-in iqtisadi siyasəti nə qədər mütərəqqi olsa da, onu respublikanın mövcud olduğu 23 ay ərzində ardıcılıqla həyata keçirmək, şübhəsiz, mümkün olmamışdı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyi münasibətilə keçirilən rəsmi qəbulda Prezident İlham Əliyev ilk demokratik dövlət haqqında belə demişdir:

"Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması tarixi hadisədir. Biz haqlı olaraq fəxr edirik ki, müsəlman aləmində ilk dəfə olaraq demokratik respublika yaradılmışdır. Bu, bir daha onu göstərir ki, Azərbaycan xalqı böyük xalqdır, Azərbaycan xalqı azadlıqsevər, mütərəqqi xalqdır. Azərbaycan dövləti Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucularının xatirəsinə böyük hörmətlə yanaşır.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 23 ay ərzində fəaliyyət göstərmişdir. Ancaq bu müddət ərzində böyük işlər görüb bilməmişdir. Xalq Cümhuriyyətinin niyyəti ondan ibarət idi ki, güclü dövlət yaratsınlar və Azərbaycan xalqı azad-

lıq, əmin-amanlıq şəraitində yaşaya bilsin. Əfsuslar olsun ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ömrü uzun olmadı, 23 aydan sonra respublika süqut etdi. Bu, bizim böyük faciəmizdir. Mən tam əminəm ki, əgər 1920-ci ildə müstəqillik əldən verilməseydi, bu gün Azərbaycan dünyanın ən zəngin və ən inkişaf etmiş ölkələrinin sırasında ola bilərdi. Çünki bizim təbii ehtiyatlarımız, coğrafi yerləşməyimiz imkan verirdi ki, bu təbii resurslardan biz səmərəli şəkildə istifadə edərdik.

XX əsrdə Azərbaycan iki dəfə müstəqilliyə qovuşmuşdur, ikinci dəfə 1991-ci ildə. Bu da tarixi şans idi və Sovet İttifaqının dağılması nəticəsində Azərbaycan ikinci dəfə müstəqil ölkə kimi yaşamağa başlamışdır. Bu çətin şəraitdə ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanı ağır vəziyyətdən çıxara bilməmişdir, inkişaf yoluna qoya bilməmişdir. 1993-cü ildən başlayaraq bu günə qədər Azərbaycan, sözün əsl mənasında, müstəqil həyat yaşayır. Dövlətçiliyin əsasları qoyuldu, müstəqil dövlətin Konstitusiyası qəbul edildi, milli ideologiyamız qəbul olundu, azərbaycançılıq məfkurəsi bu gün bizim ideoloji əsaslarımızı təşkil edir. Siyasi islahatlar aparılmağa başlamışdır, demokratik inkişafı bağlı önəmli qərarlar, qanunlar qəbul edilmişdir. 2003-cü ildən sonra Azərbaycanın dinamik inkişafı təmin edilmişdir. Biz güclü, qüdrətli dövlət qura bilməmişik. Bu gün Azərbaycan, sözün əsl mənasında, müstəqil siyasət aparan ölkədir".

"İQTİSADİYYAT"